

Հ Տ Պ Ի Տ Ն Ե Ր Ը

Տ Ե Ս Ի Լ Ե Ր Կ Ր ՈՐ Դ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՈՒ ԱՐԱՐՈՒԱԹՈՎ

ՏԻԿԻՆ ԲԻՏԱ ՍԱՆԿԱՍԱՆԻ

Ա Ն Ձ Ի Ն Ք

ԳԱՍՊԱՐ, հրեկեն տէր
 ՍԱՐԵԱԿ,
 ԳԻՆՍԻ ԿԱՄ ՍԿԻԻՒՆ } Լարախաղացներ
 ՓԻԵԹՐԱ ՆԵՐԻԻ ԿՈՄԻ, ԿԱՐ ԴԻՏԻՔ
 ՅԱԿՈԲ } Կոմսի ծառաներ
 ԳԵՈՐԳ }
 ԲԻԻՇԵԿ ՄԸ
 ԵՐԿՈՒ ՈՍՏԻԿԱՆԵՐ
 ՏՂԱԿՆԵՐ & ԳԻՒԼԱՅԻՆԵՐ:

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ՍՈՒՋԻՆ

Բեմը՝ կը ներկայացնէ Ապիսանց փոքր գաւառի մը հրապարակը. խորը՝ յայտնովը՝ կը տեսնուի լարախաղացներու կրկնախնէներս. ձախ կողմը՝ կրկնախնէ մուտքի դուռը. հսպիտ մը, թմրուկ մը, քանի մը լայտերներ:

Տ Ե Ս Ի Լ ԱՌԱՋԻՆ

ՍԿԻՆ (Կժկտաւ իտանտոցին անկիւնն մը մէջ)

ՍԿԻՆ. — Բայց այժմ. կը յիշեմ հեռաւոր, տարւամ, ազօտ երազի մը պէս: Ուրիշ տղայոց պէս՝ ես ալ մայր մ'ունէի... մայր մը՝ որ զիս շատ անգամ ծնգաց վրայ կ'առնուր և երեսներու վրայ համոքներն կը դրոշմէր... ոչ, երազ մը չէ (ձակատը կ'ընկնէր) մանկու թեան յիշատակները հեռագետէ կը լուսաւորուին (նկատմամբ) մայր իմ... Թոյլ տուր ինձ, ո՞վ ձախորդ բախտ, — որ մինչև հիմայ զիս հալածեցիր ու լլկեցիր, — թոյլ տուր ինձ որ յիշեմ իր գաւառները, և այս իմ անդամներս՝ որ մինչև հիմայ վայրագ տիրոջ իմ խարազանը մայնցուցին, կազդուրուին գունէ անոր ձեռաց քնուշ փայփայանքներովը... (հանգիստ): Բաւ է, երբ այս բաներուս վրայ կը մտածեմ՝ ինչքա կը կորսնցնեմ, կ'երազեմ, կը բանդազուշեմ... Ախ, անօթմէք'նն է որ ինձ բանդազուշել կու տայ: Օն, հսպիտ, ծածաղէ և ծածաղցուր սուրուլիկ գլխարկովը, ալտերի և տնէ զգեստովը, ազդէ դէմքովը... (հեզմուտքով) Ժծաղէ և ծածաղցուր նոյն իսկ՝ երբ ցաւը արցունքներ խլէ քեզմէ, և տիրոջ խարազանը կապուտած արեան գիծ մը դրոշմէ ալիւրտ երեւիք վրայ:

Սարեակ. — Է՛յ, կը քնանաս: Ուտելու բան մը գտար:

ՍԿԻՆ. — Դեռ մինչև հիմայ ծոմ եմ. իսկ դո՛ւ: Սարեակ. — Սիրելիդ իմ, ստամոքսս պիտի լռէր, եթէ կարենայի ո՞ր և է կերպով մը գոհանցել յայն, այլ ընդ հակառակն՝ շան մը պէս կը շարունակէ հաշել: Եւ ինչո՞ւ տեղէդ չես շարժիր:

ՍԿԻՆ. — Եկուր հոս քովս նստէ. շատ յոգնած եմ... քուն ալ ունիմ... ինչպէս եմ, արդեօք ջերմ չունիմ: Գիտես, առաջ կը բանդազուշէի, կը կարծէի թէ իրաւունք ունիմ մայր մ'ունենալու: Բայց ըսէ՛, կ'աղայեմ, Խրանցնէ մենք ալ ուրիշ տղայոց պէս չեմք:

Սարեակ. — Դեղճ բարեկամ, հիմայ կը հասկենամ որ կը գառանցես... դու ջերմ ունիս (Ձեռքը անոր ձակատին վրայ դնելով), այո, դու ջերմ ունիս: Գլխա՛ վրաս, մի մեռնիր, զիս մինչև մի թողուր այս մեր անգուժ տիրոջ ձեռքը՝ որ գիւղը մեզի հայր կը կեդէ:

ՍԿԻՆ. — ՈՐչափ թշուառ եմ: Ինչո՞ւ:

Սարեակ. — (Կտրեկցաբար) Ատումած գիտէ... Սակայն երբեմն ինձ այնպէս կ'երեկ թէ այլևս տղայ մը չեմ, ներքին մղում մը կը զգամ դիմելու արդարեւ վայելող և հարստութեան մէջ լողալու ո՞ր և է մէկու մը, և որոտը կը զբլանան այնքան աղքատ լեռններուն՝ խնամք մը, արտասուք մը, որոնց ողորմելի և աննշան գոյութեան վրայ արեգակնայն հառազայթ մ'անգամ չի փայլիր:

ՍԿԻՆ. — Եւ ի՞նչ պիտի ըսես անոր:

Սարեակ. — Պիտի ուզէի ըսել անոր թէ եկուր, եկուր դիմէ ցաւը, դժբախտութիւններ, խեղճութիւններ, որ կը տանջեն այնպիսի թշուառներ, և յետոյ փորձ վայելել խաղաղ սրտով, եթէ կրնաս, քու հարստութիւններդ:

ՍԿԻՆ. — Քու այդ խօսքերդ աւելորդ են, ինչո՞ք բարեկամ, մանկութիւնդ միտքդ բեր և յիշէ թէ մեծի մ'առջև ներկայանալու համար, պէտք է նախ՝ շատ մը դռներէ անցնել, որոնց զով պահապան մը կեցած է իրենց տիրոջ խաղաղութիւնն և ապահովութիւնը պաշտպանելու համար:

Սարեակ. — Բայց գտնէ մեր ծնողքը գտնէինք... Երանի՛ քեզի, որ գէթ քու ծնողացդ հեռաւոր յիշատակն ունիս: Դու կը յիշես դեռ անոնց փայփայանքը, դու... դու կրնաս գանձուր սիրել, անոնց փափաքել, անոնց կարօտը քաշել... Իսկ ես ի՞նչպէս կրնամ սիրել իմ ծնողքս... Այդ անգութները զիս երեւէ ձգեցին ինձմէ ազատելու համար և ծախեցին զիս անպիտան մարդու մը՝ զիս չը խնամելու համար... (խտնեցնէր օդը մէջ) Բայց այն Աստուածը, — զոր մեր անորէն տեղը շարունակ կը հայհոյէ, — եթէ գոյութիւն ունի, որ անտարակոյս ունենալու է, եթէ ինքը բարի և արդար է, ինչպէս որ է իրօք, որովհետեւ ա...

նօրէն Գասպարը գայն կը հայհոյէ, ո՛հ, այս պիտի չարագործութենէ մը վերջը, Աստուած իրենց խաղաղութիւն պիտի չը տայ:

Սկիւռ. — (Զեռքը անոր յեղինակ վրայ դնելով) Բաւէ, մի անիծեմ, դու զիս կը սարսափեցնես երբեք այս ստորհանի գեգը գրգռուած. չէի տեսած (փաղաքրակամ): Այլևս կարելի չէր տարակուսել յետ այնչափ փոխադարձ խոստովանելուն թէ ո՛հ է կերպով Գասպարին նըստանիս, ուրեմն ինչու անոր պէս չար և կատաղի մէկն եղար:

Սարեակ. — Իրաւունք ունիս, ներէ ինձ... դու հրէշտակ մ'ես... դու զգեց եղեռնորով պիտի չ'արատաւորես, բայց ես արեանս մէջ բան մը կը զգամ որ վրէժխնդրութեան պիտի մղէ զիս նոյն իսկ ոճի որ երբեք չ'ունի... (կանգ կ'առնուս սարսափած): Բայց ի՞նչ կ'ըսես: Ո՛հ, ո՛հ, Սկիւռ, չար Սարեան էր որ կը խօսէր. բայց բարի Սարեանը աւելի յանձն կ'առնուս անօթի մեռնիլ՝ քան այսպիսի չարութիւններ գործել: Ո՞վ որ գալլին հետ կ'արի, ոտնալ կը տո՛վի, և մեր գալլը մեզք գոյնը կը սովորեցնէ: Զօգը համոզելու համար, բաւական է այսօրուան ինձ ըսածը. «Եթէ կուգես ուտել, զիս անձամբ ուտելիքդ ճարէ»: Իրեն հարցուցի թէ ինչ կերպով այդ բանը կրնայի ընել, խնդաց և ինձ այս ձեռք ըրաւ (զողմանալով) «Ո՛հ, ի՞նչնէ»: Չը տեսնել կեղծեցի և դուրս ելայ հիգը փողի օղի գնել իրեն հաւար, մինչ մենք անօթութենէ կը չարչարուիք (այս պահուս կ'ընէի Գասպարը) ձեռքդ դառազան մը բռնած, և խօսակցութիւնը մտիկ կ'ընէ) Բայց կեցցէ երկինք, ո՞վ մեզով աւելի կ'աշխատի, ի՞նչքո թէ մինք: Մենք զգնորիս կը կտարենք այնպիսի ոստովանելով, որ զմարդ կը սարստեցնեն, և ինքը ուրիշ բան չի մտածեր, բայց միայն գաւազանի հարուածներ տալ մեզի՝ փոխանակ զովեստներու:

ՏԵՍԻԼ ԵՐՐՈՐԻ

ԳԱՍՊԱՐ և ԱՍԱՅԻՆՆԵՐԸ

Գասպար (մեծաշատալ դուրս ելնելով). — Ա՛հ, խաբարներ, ա՛հ ծոյլեր, հո՛ս է որ կ'աշխատիք, հո՛ս է որ ձեր հացը կը գտնէք: Դուրս ելէ՛ք, շարժեցէ՛ք: Ստուգիւ, իրենք են որ կ'աշխատին, և ինձ ուրիշ բան չի մնար ընել, բայց եթէ գաւազան չարժեք... է՛լեր, փուռ կենդանիներ, դեռ ըսածներս չը պարտաստեցիք: Զառնա՛՛, յառնա՛՛, դէպ ի մեծ թմբուկ, անիծեմ Սկիւռ, իսկ դու ալ նոզովք արմատ Սարեակ ճրագները վառէ...: Ես ձեզի պիտի սովորեցնեմ թէ ինչպէս պէտք է վարուիլ տիւրոջ մը հետ, անօթութենէ պիտի ճախրի, ապուշ արարածներ, որ ուտելէ զատ ուրիշ բանի չէ՛ք գտնի: Ես այնպիսի տէր մ'եմ, որ եթէ ինքն, կը ստակեցնեմ, խարազանի տակ կը մեղցնեմ և ոչ ոք կրնայ զիս արգիլել. հասկըցա՛ք, ոչ ոք: Ես ուզածս պիտի ընեմ, որպէս

զի դուք ալ իմ հրամաններս կատարէք: (Այս խօսակցութեան ժամանակ՝ Սկիւռ քանի մը հարուածներ կու տայ ձեռք քրտուկին, և յետոյ կողմնակի գետին կ'իջնայ՝ ուժասպառ):

Սկիւռ. — Ա՛լ չեմ կրնար:

Գասպար. — Թույլամորթիք մը պէս գետին իշնալը կ'ուզես ցուցնել, ո՛չ սիրելիք իմ, յարմար վարպետներ չես կրցած որոշել: Բեզի կ'ըսեմ վեր էլիր (քանի վեր կը ձանկէ) տեղէն չես չարժիր (Սկիւռը կը շարժի կը դողդողէ և կ'իջնայ) Բայց իրաւունք կ'ընես:

Սարեակ. (Գաւազանը կեցնելով). — Տէր իմ, ի՞նչ որ երկու օրէ ի վեր, մեզի ուտելու բան մը չես տուած, հետեաբար Սկիւռին մարմնիւր բնական բան մ'է:

Գասպար. — Ա՛հ, ինչ կ'ըսես, երկու օր է որ բան չէ՛ք կերած: Բայց ես քեզի չ'ըսի որ դու անձամբ ուտելիքդ ճարես: Անպատաններ, այսպէս կը պահե՛ք մարգերիդ իմ պատուէրներու:

Սարեակ. — Արդարեւ գեղեցիկ պատուէրներ, դու մեզի բանտին ճամբար կը սովորեցնես:

Գասպար. — Փեղք ո՞վ ըսաւ, սրիկայ, որ ես բանտին ճամբան կը սովորեցնեմ: Տխմարներ, բուն համար, այո, որ ցանցի մէջ կը բռնուին, բայց ճարպիկներու համար կարծեմ թէ այնպէս չէ: Եթէ բոլոր գողերը բանտի մէջ զգասնուէին՝ մարդիկ շարունակ բանտի չինելու հետէ պիտի ըլլային:

Սարեակ. (խնդրելով). — Եւ քեզի համար ալ լաւագոյն տեղը պիտի պատրաստէին:

Գասպար. — Այսօրուան համար համբերութիւն, եթէ բան մը չես կրցած չորթել. ձեր կարծեմնէ աւելի կ'ուզեմ բարի և առատա՛նձն ըլլալ: Ա՛յս այս հացը և օղին և հոս բեր թու խեղճուկրակ ընկերդ: Բայց ո՛չ, այս բաներու մէջ ես աւելի վարպետորդի եմ, հո՛ս տուր (չիկը Սկիւռին բերելին կը մտնեցնէ և քանի մը կարիկ կը լեցնէ) փո՛ւռ կենդանի, կարծես թէ աս ալ պակաս էր, յետ այնչափ քրտնելու որ ձեզ սնուցանեմ և քանի մը իրադեր սովորեցնեմ:

Սկիւռ. (ռաշարեկելով). — Թող որ միանգամ ընդ միշտ քնանամ... կը կարծեմ թէ մօրս բազկաց մէջն էի... ո՛հ, որչափ հանգիստ էի հոն, (կ'ուզէ դարձեալ քնանալ):

Գասպար. (Դաժման ձայնով մը և քանցի մը տալով). — Եւ ընդ հակառակի՝ դեռ իմ ձեռացս մէջն ես: Խաբէ՛ք, պարսպ տեղ ժամանակ մի վրաներ, օրոր երգելու ժամանակը չէ: (Սկիւռ սարսափահար՝ բռնի միւս կողմի կը ցատկէ) Գնա կորի՛ր, ինչու կը սարսափես, երկուստ աղաւնի... շուտով սթափէ ոսկեղենիկ երազեղ և դարձիք տիւրոյ իրականութեան (նեղնութեամբ) կ'ոմս առաջն ձեռնոցներու: (Գասպար ոտնատրոյի կը յառաջի դէպ ի հրապարակ և քրտուկին քանի մը հարուած տալով). — միկիլդեա տղայք ուտելու գրաստեմ եմ, — յետոյ ժողովրդեան դաւաճով կ'ըսէ: Կոտեցէ՛ք, տեղք, բեմիս չորս կողով վազեցէ՛ք և հոն մտնելու համար բնաւ նեղութիւն պիտի չը կրէք: Միայն թող տուէք ինձ, որ

ծիր առջև հանեմ տղաքներն և ճառագոստու...
 թիւններն դուք միայն պիտի վճարեք հիմայ
 ինձ երեք չնչին փողեր, որոնց շնորհիւ իմ
 մեծաշէն կրկէսիս մէջ տեղ պիտի գտնե՛ք: Ես
 շատ ամ կայրաքաղաքներ տեսայ, շատ մը քա-
 ղաքներու մէջ գտնուեցայ և մեծարուեցայ
 շնանաւոր անձինքներէ: Չեզի պիտի չը պատ-
 միմ իմ երկու հապիտներուս զարմանալի խա-
 ղերը, զորոնք մեծցուցի ինամբով և սիրեցի
 կաթոգին սիրով: Հանդէսը պիտի ըլլայ փա-
 ռաւոր, զեղեցիկ և անմահ, մահաւանդ եթէ
 մեծ և պատկանելի բազմութիւն մը պատուէ
 կրկէստ իր ներկայութեամբը: Յառա՛շ, յա-
 ռա՛շ, պարոններ, դրամը քիչ է և զուարճու-
 թիւնը շատ է: (Քանի մը գիշարացիներ կը
 մտնեն կուտանոցին մէջ):

Սկիւռ. — Ենորհակալ եմ, ազնիւ եղբայրս, այս
 անգամ ալ ուզեցիր ինձ ինձ այս ոգորմելի
 կեանքը, պահելով ինձ թիւրս նորանոր թը-
 շուտութիւններ: Չեմ ուզեր այս քանիս հա-
 մար զգեզ յանդիմանել, վասն զի դեռ կը
 յուսամ որ երջանկութեան քանի մը վայր-
 կեանքիս ալ վայելեմ:

Պատասխար. (կուտանոցին մէջ նայելով). — Ո՞վ
 է հոն, հիմայ ալ կերածնիդ մարտելու հետ
 էք... երդուներ էք զիս անասնո՞յ պէս կատ-
 ղեցնել (գաւազանը կը շարժէ և տղաքները
 կը փախչին: Բնմին վրայ կ'ըլլէ և կ'ըսէ)
 Մտե՛ք պարոններ, մտե՛ք անկասկած և առանց
 վարանմունքի: (Կը մտնէ ֆիէրրա Ներաի
 կումար իր ծառայիկն հետ):

Պատասխար. — Չափաքան կը պատուէք զիս,
 մեծապայծառ տէր... առաջին տեղը հրամե-
 ցեք (ինքն իրեն) (պէտք չէ շատ տեսնուիլ,
 երբ այս խորամանկին աչքերը փայտան): Մե-
 ծապայծառ տէր, պիտի տեսնեք և զարմանաք
 իմ երկու որդիներուս այն հրաշալի և մաքե՛
 վեր խաղերուն վրայ, որոնք ևս կրկեցի հայ-
 րական սիրով: (Կումար և ծառան կը մտնեն,
 և Պատասխար հանդիպելի սկզբնաւորութիւնը կը
 ծանուցանէ) Անապարեցե՛ք պարոններ, վասն
 զի հանդէսը սկսելու վրայ է (կը շուռի ներսէն
 անկերպարանկ երաժշտութեան մը աղաղակը,
 և քանի մը տղաքներ կը կենան կուտանոցին
 դրան առջև):

Սարեակ. — Պարոններ, որովհետեւ բարի գըտ-
 նուեցաք հոս գալու երկու ոսկեղեն ծամեր
 անցնելու համար, պիտի շնանաք որչափ որ
 կարելի է չը ձանձրացնել զձեզ: Բայց այս ալ
 ստոյգ է որ երբեմն պէտք է կարեկցիք և նե-
 տողամիտ գտնուիք: Եթէ մեր խաղերուն մէջ
 չը յաշողիք, բայց հաւատացե՛ք որ մեր դի-
 տաւորութիւնը բարի է: Է՛հ, ընկեր իմ, օգնէ
 ինձ որ այս դուռը վեր հանեմ:

Սկիւռ. — Վեր, վեր, քաջութիւն:

Սարեակ. — Բայց դու բան մը չես ընել, և
 այնպէս մը կը ձեռնցես իբր թէ ինձ օգնել
 կ'ուզես:

Սկիւռ. — Չիս աւանակ կը կարծես... Ախա-
 տիւն բնաւ վարած չեմ: Ա՛հ, ա՛հ:

Սարեակ. — Միթէ աւանակը ես եմ:

Սկիւռ. — Հարկաւ, դու աւանակ ես և ես զգեզ
 պիտի գաւազանեմ: Ը՛ի, Ը՛ի:

Սարեակ. — Է՛հ, նայէ որ համբերութիւնս չը
 հասցնես, որովհետեւ թեզի հետ հայերէն կը
 խօսիմ... Այդ բառը նա գիտես:

Սկիւռ. — Նայի՛ք ինչ բան է, լսե՛ք... (կը
 շուռի ուսով ապստակի մը ձայն) ա՛հա բառը
 (կը շուռի՝ քիչ մը բռնիմենք և ծափերուս
 ձայներ) Երաժշտութիւն, երաժշտութիւն...:

ՏԵՍԻՆ ԶՈՐԲՈՐԴ

ԿՈՄԵՆ և ԾՈՒՆԱՆ

(Կումար կը մխիթարուի Ծառայիկն)

Ծառան. — Պարոն Կումս, ինչմէ համար այս-
 չափ վրդուկը էք:

Կումս. — Չտեսնու. մա՛նք ինչ անոր կը նմա-
 նէր, իմ քաղցր կնոջս, որ չկայ այլևս:
 Այն նիհար դէմքը, որուն վրայ կը կարգա-
 ցուի հազարաւոր տանջանաց զթալիք պատ-
 մութիւնը, ճիշտ անոր կը նմանէր: Չայն սըր-
 տիս մէջ կը զգամ և չեմ խաբուիր: Որդիս
 է, իմ Դիտոն է, զոր ինձմէ յափշտակեցին:

Ծառան. — Բայց ինչ կ'ըսե՛ք, պարոն Կումս,
 դուք չափաքանց չփոթեր էք... հանդարտե-
 ցե՛ք, մի գուցէ սովորական պատրանքներէն
 մէկը ըլլայ...:

Կումս. (ինքնիկն). — Ո՞հ, Բիանքա, թշուառ
 կողակեցիդ իմ, և սակայն աւելի երջանիկ ես,
 քան այն հրեշտակը զոր հոս ձգեցիր:

Ծառան. — Հանդարտեցե՛ք, տէր իմ, այսպիսի
 յիշատակներով մի՛ տխրիք, վասն զի կրնան
 ձեր առողջութեան փաստել:

Կումս. (խօսքը շառագ տանկով). — Տակաւին
 կը յիշեմ այն վերջին վայրկեանները յորում
 ընտանիք մ'ունենալու երջանկութիւնը կը
 վայելէի... (խեղդող ձայնով մը) Կ'անցնէինք
 նեզ և խոր ձորէ մը, ուր լուսնոյ ճառագայթ
 մ'անագե՛ չէր թափանցեր: Անաթոյր ամպերը
 երկնից աւելի խորութիւն կը կու տային, և
 տիւրս լուսութիւն մը կը տիրապետէր չորս
 կողմը: Կարծես թէ բնութիւնն ալ կը պա-
 տրաստուէր ականատես ըլլալու աճեղի մար-
 դասպարեցե՛ք ինձ մը: Բիանքա, թշուառ կո-
 ղակեցի իմ, այդ գիշերը վերջինը պիտի ըլ-
 լար թեզի և մեր միութեան համար: Այդ լուս-
 թիւնը սաստիկ կերպով կը հնչէր մեր սրտերուն
 վրայ, այդ խաւարը մեր աչքերը երկուդիւ կը
 դարձնէին չորս կողմը ժողալուստ վտանգէ մը
 խուսափելու համար: Այսուհանդերձ, անքե՛
 այնպիսի թշուառ և հաւատուած չէիք կարծե-
 զմեզ, երբ մեր մտածմունքը անսահման գո-
 ռովով մը, կը հանգչէին մեր ազդիտին վրայ,
 այն զննող հրեշտակին, որ դախիտի երազնե-
 րով կը ժպտէր կառքին բարձերուն վրայ:
 Լուսութիւնը և մթութիւնը մեր փափուտը կը
 պաշտպանէին և զմեզ ապահով կը կարծէինք
 օտար հողի մը վրայ, ուր ձեռք բերած էինք

գարանակ այն երջանկով թիւնք և կհանք՝ զոր մեր հայրենեաց մէջ չարագործները մեզմէ վերցնել կ'ուզէին։ Բայց... այդ վայրկենքին յիշատակը զիս ցնորեց... ստորափէկի աղա՝ դակ մը և հրացանի արձակում մը զիս ռոգի վրայ հանեցին, ընտանիքս պաշտպանելու հա՛մ մարտ Ուրիշ բան չէի կրնար ընել... Երկու խուռվարար մարդիկ կառքին վրայ խուժեցին... և կնոջ տիպակ քովս գտայ...։ Վի՛րաւորուած ատիճի մը պէս, յարձակեցայ շարագործաց վրայ, բայց թէ յետոյ ի՛նչ հանձն գիպեցաւ, բան մը չեմ գիտեր։ Եւրէ աշտերս բացի, ինքզինքս սուրբ ճշնաստիքի մը խելկիկի մէջ գտայ։ Իսկ Պիեռնօն և Բիանթան ի՛նչ եղան։ Բիանթանի նոր փորուած գերեզմանը ցցուցին ինձ, որուն վրայ տնկուած էր խաչ մը, իսկ որդւոյս վրայ մինչև հիմայ բան մ'ալ չեմ գիտեր։ Ի՛նչ ըրին զայն արդեօք ոճրա՝ գործները։ Տասը տարի էի վեր այս հարցումը կ'ընեմ ինձ և կ'երթամ գինքը փնտռել արհեստանոցներու, վարդոցներու և խուճանի մէջ, ճանապարհներու վրայ և վերջապէս ամէն տեղ։ Դրանք... — Կոմս, ինձ կ'երեկ որ երկինքը վերջ շափես պիտի ուզէ պսակել ձեր շարժերը և ձեր Պիեռնօ պիտի առաջնորդէ հայրենի բազկացոյ մէջ։ (Սարեակը որ ժամանակէ մը ի վեր ձոն կնգած պիտի յղլայ խառակցութիւնը յստիւ ձամար, կր կնոթէ իրը թի նոյն վայրէկէն ճերտ կր մտնէ բան մը փնտռելու հա՛մ, մարտ, միջնակահ ճետաքրքրութեան կր պիտի երկու անձերը)։

ՏԵՍԻՆ ԼԻՆԳԵՐՈՒՐ

ՍԱՐԵԱԿ և առաջինը

Սարեակ. — Այս մարդը թշուառ է, որդի մը կը փնտռէ և միշտ կու լայ։ Ուրեմն ըսել է թէ ամէն մեզոյ վշտանալու առիթ մ'ունի, նոյն իսկ հարուստներն։ Սա՛ իր որդին կու լայ, ես ալ հաջը կը փնտռեմ և չեմ կըրնար գտնել։

Դասան. (անոր ներկայութիւնը նշմարելով). — Ի՛նչ կ'ընես հոս, անասուն։ Ուրիշներու թուսակցութիւնը մտիկ ընելու եկեր ես։

Սարեակ. — Ներողութիւն, պարտոն, ձեր հանձն գիտե՞ց նայեցե՞ք, ես կը հեռանամ արեւէ։

Կոմս. (այլուստրածա՛մբ դառնալով). — Ա՛յ փնտռածս դու չես...։ Անուշտ ի՛նչ է, ընկերոյ ի՛նչպէս կը կոչուի։

Սարեակ. — Չմեզ երկու անասուններու ա՛նուամբ կը կոչեն, ընկերոջս անուշտ Սկիւռն է, իսկ իմս Սարեակ...։ Բայց չեմ կարծեր որ ասոնք ըլլան որ աննուները։

Կոմս. — Ի՛նչպէս կարելի է որ չի գիտնար... ձեր հօր բնաւ հարցուցած չէ՞ք։

Սարեակ. — Ձեր տէրութիւնը զիս կը ծաղրէ...։ Ի՛նչ, կը կարծէ որ այն քաղէ սիրտ մարդը հայրս է, որ մեզի հացի տեղ ծծծ կու տայ և փայփայանքի տեղ՝ գաւազանի հարուստներ։

Երկար օրեր գմգմ անօթի կը պահէ, առանց պատահ մը հաց տալու։

Կոմս. — Ստոյգ կ'ըսես։ Խեղճ տղաքներ, Ուրախ թշուառներ, յիշատակը որ հովին իշխանու...։ Բայց դու և ընկերոյ բարեկամի մը երես տե՛ս, սա՛մ էք երբէք, ձեր կեանքէն բան մը չէ՞ք յիշեր։

Սարեակ. — Ուրիշ՞ կու գտնեք, ո՛ւր կ'երթանք։ Արդեօք կարելի է գիտնալ թէ ուրկէ կու գայ և ուր կ'երթայ փնտրող որ հովին իշխանու...։ Թեան ներքեւն է։ Ա՛յ, աէր իմ, դուք ինձ գիտե՞մ և կարիկից մէկը կ'երկեք... ազատե՛ն. ցէ՛ք գմգմ այս գոճիկներ...։ Կրկէսի կեանքը մեզի համար չէ։ Իմ չափազանց փափկակազմ ընկերս մեռնելու մօտ է, և երբ ես անցած քաղաքներուս մէջ կը տեսնեմ թնկելու տակ զրթեր առած պատանիներ՝ որ զպարոյ կոշուած հաստառութիւններ կ'երթան, կատառթթեմքն կու լամ, մասածելով որ զուրկ եմ անոց հետ սովելու և կրթուելու միջոցներէն, և այսպէս ամենատխտիւր օրեր կ'անցնեմ։

Կոմս. — Իսկ ընկերոյ է և է փափագ մ'ունի։
Սարեակ. — Խեղճը, որ աղշկան մը չափ նուրբ և փափկի կազմուածք մ'ունի, կեանքը կ'աւազնէ երազներուս և հարուստներու մէջ։ Եթէ երբեք խօսելու ըլլայ, կը յիշէ իր սիրելի մայրը որ գինքը շատ անգամ կուրծքին վրայ կը տեղծէ եղբ' համբոյրներ զորոշելով շրթանց վրայ...։ Կը յիշէ դարձեալ տարտամ և տնո՛րոշ կերպով գլխեկ մը և ուղի մը ծառազարդ, որուն շուքին ներքեւ երազին մէջ տեսած մօրը հետ շատ անգամ կը չըջազայ եղբ'։ Թշուառ Սկիւռն յաճախ կը բանգազուչէ։ (Կոմսը այս վերջին խոսքերուն ժամանակը ապշելու ձևեր պիտի ընէ, մինչև կրիկսին մէջ, պիտի յառչի ծափերու ուժգին աղմուկի մը)։

Գասպար. (զորտեսէ). — Սարեակ։

Սարեակ. — շրամեցէք։

Կոմս. (առանց անդրադարձանալու Սարեակին մէկ ճիւղ). — Գրեմ'կ մ'ըսի, ծառուղի՛ մը, մայրը գինքը կը զրկէր. երկինք...։ (ձեռնաւած) գիտցիր վերջապէս թշուառութեանց վրայ։ Մահուկ դու, պատահաւոր տուր, կրնամ վերջ չափել յոյսով թէ գաւակս գտած ըլլամ։ (Հե՛տեւեալ խօսքերը ուժով կը զուրկ. յազուա՛մ ըլլալով) որդւոյս վրայ կը խօսէիր, պատահա՛ւոր անոր ինձ, եթէ երբեք սրտիդ մէջ գու՛թ ունիս...։ (կրիկսին մէջ ծիծաղի ծայկեր կը յաւելն) անգութիւնը զիս կը ծաղրէ...։ Կը ծիծաղին...։ ցաւերուս վրայ կը խնդան, և չեն գիտեր թէ ըրածնին իրենց սուղի. պիտի նստի, (սակնչկելը կը զոգէ)։ Յանուն գթու՛թեան, զարգեցէ։ (Բեմին առաջանկերուն վրայ կ'իջնայ)։

Դասան. — Գեռ քիչ մ'առաջ էր որ ձեզ ըսի թէ այս ջրադատութիւնները գնե՛ք չափազանց կը շփթեն...։ Կա՛ն գեղեցիկ արդիւնքը պաղպաղեցնողներով զարդարուած աղայոց մէջ զանուշ...։ Հիմայ ի՛նչ ընեմ։ (Հնալայա՛րակին դուրսի կողմէն պիտուով) Ահաւասիկ ձիապան Յակոբը։ Յակոբ, Յակոբ։

ՏԵՍԻՆ ԼԵՑԵՐՈՐԻ

ՅԱԿՈՐ և առաջինը

Յակոր. — Պարոն կոմս, գնե՛ղ լաւ վիճակի մէջ չեմ գտներ:

Կոմս. (յնգուերով ինքնիշխան կը խօսի). — Աս վորական տկարութիւնները, պիտի յաջողին երբեք ինծի յաղթելու (յիպի Յակոր): Բան մը չի կայ, բացօթեայ շրջապատութիւն մը ինձ լաւ պիտի ընէ, իսկ դու Յակօր, կեցիր դեռ այս տեսարանը դիտելու, եթէ կը զուարճանաս այդ տեսարանովը:

Յակոր. — Ենորհակալ եմ, պարոն կոմս, ձեր առաջարկը կ'ընդունիմ: (Կոմսը կը մնկնի) Խեղճ կոմս, այնչափ բարի եւ եւ այնչափ ալ թշուառ, ի՞նչ հանդիպած է արդեօք:

Կոմս. — Իր ունեցած բազմաթիւ պատրանքներէն մէկը: Կը համարի՞ թէ այս տղաքներէն մէկը իր որդին ըլլայ:

Յակոր. (Ինքնիշխան). — (Այս անգամ իր դիտողութեան մէջ կարծեմ թէ սխալած չէ) պատմած են քեզի արդեօք այն դժբախտութիւնը որ մեր տէրը այնչափ թշուառ ըլլած է:

Կոմս. — Անորոշ բաներ մը լսած եմ մարդասպանութեան մը և սողու մը յափշտակութուն վրայ, բայց որովհետեւ ես դեռ լատ նոր էի ծառաներուն մէջ, ուստի յարմար չի դաւ տեղի հետաքրքրութեանը նորանոր հարցումներ յետէ: Բայց հիմադ դու անձամբ կ'առաջարկես տեղեկութիւն տալ ինձ, պատրաստ եմ յօժարակամ մտիկ ընելու:

Յակոր. — Որ մը, սակէ տասնէհինգ տարի առաջ, մարդ մը ներկայացաւ պարոն կոմսին, որ ըստ երևութիւն լաւ մարդ մը կ'երևար: Բայց սակայն այնպէս լաւ կերպով ինքզինքը ներկայացուց, որ մեր տէրը գինքն ընդունեցաւ իբր ձիապան: Իր գալտեանէն քիչ վերջը, մեր տունը բոլորովին փոխուեցաւ: Ո՛ր մէկ բան իր տեղն էր այլևս, դռները և դարանները բաց էին և հետզհետէ թանկանայ իրեղէնք սկսան պակսիլ: Ո՛ր մէկը կը հասկնար եղա՜ծը: Բարեմիտ պառաւ ձեւըրուտը այդ խենչ դուկին վրայ կը կասկածէր և անոր աւելն մտած տեղերը կը լրտեսէր: Որ մը, տարօրինակ բան, տեսայ որ կոմսունին մէկու մը ծանր ու վիրատուրի խօսքեր կ'ուզէր, յետոյ իր գտնիքներին զանգակին ուժգնակի զարնուիլը լսեցի: Իսկոյն վազեցի... տեսայ այդ մարդը՝ որ ձիապանին զգեստ հագած էր և սուսերամբիկ կը յարձակէր կոմսունույն վրայ... Սարսափէս սառեցայ, բայց ժամանակ չի տուի իրեն սարսափելի ոճիւրը ի գործ դրելու: Անոր ուսոց վրայ նետուեցաւ և գինքը զինաթափ ըրի: Միշնդեռ եւ կը պատրաստուէի զինքը վիրատուրի, տիկինը աղայեց ինձ որ առանց դէմ դնելու՝ ձիապանը զղեակէն դուրս հանեմ: Զարմացայ և տհաճեցայ այս պիտի հրամանի մը վրայ, բայց զարմանքս աւելի մեծ եղաւ՝ երբ լսեցի որ կոմսունին կ'արգելար ինձ որ այս դիպուկներին նկատ-

մամբ մէկու մը բան չ'ըսեմ, և ոչ իսկ կոմսին: Կոմսունին յետոյ պատմեց ինձ թէ ծառան դարանը բացած պահուն, ինքը անմիջապէս վրայ հասած էր, իսկ անիկա գինքը անսամ ըլլալուն համար, յանդանած էր այդ ոճիւրը գործելու: Ամէն բան մոռցուած էր արդէն, երբ կոմսունին շնորհալից մանուկ մ'ուռնեցաւ: Որ տան միակ զուարճութիւնն եղաւ...: Բայց ձախորդ թաղաքականութիւնը փէթթաւ ներքի տան երջանկութիւնը խանգարեց: Գաղղիոյ մէջ մէկուն ինչ տակն ու վրայ եղաւ մինչև անգամ սուրբ ու նուիրական բաներն ալ, և իմ տէրերս որ ամենէն բարձր ագնոական դասակարգին կը վերաբերէին՝ հոստարակապետականներէն մահուան դատապարտուեցան: Փախած, բայց այդ ամպարներէն լրտեսուելով, թակարդի մէջ ինկան, և... արմուկ կը լսեմ... ինչ դիւական աղմուկ (կը լսուի ծափերու ձայնը), յետոյ զանգապան ձայնիւ՝ որ կ'ընեն: Ուստի մը չէ՛, ծծծծով մեռած է... մեռած է, մեռած է: (Կը տեսնուի յազմուրիներ որ աղաղակելով կը փախան: Ժեսքերին մագերէտուն մէջ Վիրապի): Մեռած է... Դ՛, ինչո՛ք. ինչ դժբախտութիւն:

ՏԵՍԻՆ ԵՕԹՆԵՐՈՐԻ

ԳԱՍԱԿԱՐ. Կրկեսի կողմէն կը մտնէ ձեռնիկուն վրայ բռնած կիսամեծ ՍԿԻՌԻՔ

Գասպար. — Քեզի պէս փուռ կենդանի, հանդիսատեսները զուարճացնելու կերպն ա՛յս է: Երկու ժառանգիր. — Ի՞նչ հանդիպեցաւ, ի՞նչ եղաւ: (Գասպար տղան կը նետէ ճնշարանիկ սկիւ: Եւ յետոյ բեմին վրայ կ'իջէ):

Գասպար. — Պարոններ, կ'իմացնեմ ձեզ թէ որդիս վայրկենական մարմուռքէ բռնուած է, անոր համար վաղը նոր հանդէս մը տեղի պիտի ունենայ: (Բեմէն կ'իջնէ և մտնելուով պառկած Սկիւին՝ աղաղի մը կու տայ անոր) Եւ ի՞նչ այսպէս, հաշիւներդ անքրքիր... Դե՛ մայ ժամանակն է որ ես ալ հանգչիմ: Ե՛ս, նորդի Սարեակ, ո՛ր ես:

ՏԵՍԻՆ ՈՒԹԵՐՈՐԻ

Սարեակ. (վազելով). — Հոս եմ: **Գասպար.** (սկիւնիկելով Սկիւին). — Ահա տես թէ քու փառակ ընկերդ ինչ վիճակի հասած է իր ապշութեանց համար:

Սարեակ. — Մեռած է (Գասպարին դառնալով կոտորաբար) քու պատճառաւ մեռած է, դու պէտք չէիր գինքը այնչափ մղել, քանի որ այդպիսի բաներու կամք ունէր...: Գու՛ մոռցուցիր գինքը, հրէ՛շ...:

Գասպար. — Խօ, սրբու նայէ ինձի դատաւոր կ'ուզէ ըլլալ...: Կորսուէ՛ առջիկէս և հանգարտ եղիր, կան բաներ՝ որ պէտք չեն զքեզ հետաքրքրել. դու դիտէ և լսէ, շինայ պիտի եր-

թաս ինձ օդի գնիլու... լեզուդ քեզի բռնէ և մեկու մը բան մի պատմեր: Իսկ եթէ զքեզ ճանչնան և անոր վրայդ քեզի բան մը հարցընելու ըլլան, բէ որ լաւ է: (Սարեակի սպասուալիցի դիմելով կը մեկնէ):

ՏԵՍԻԼ ԻՆԵՆԵՐՈՐԻ

ԳԱՍՊԱՐ ԽԱՍՆԻՅԻՆ

Գասպար. — Ամբարտաւան ազնուական (տղուն տարացի մը գարնելով) Գոռոգ կոմսուհի, անա ի՞նչ ուր է քու զարմիդ շառաւիղը, փէթթուա Նե-
բայի հարստութիւնները... քու որդիդ իր խա-
ղերովը ինձ պահուած է... Արդարո՞ղ ազնուա-
զարմ անդամները վարժեր են լարախաղացի
նուազառ ու ծաղրական փորձեր ընելու... հի-
մայ վրէժս լուծած եմ... ալ ինչ փոյթս է
եթէ կենացս վերջին տարիները բանտի մէջ
անցնելու ըլլամ: (Քաշիկերու ձայն տանելով)
Ոստիկաններ:

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆԵՐՈՐԻ

ՍԱՐԵԱԿ և ԽԱՍՆԻՅԻՆ

Գասպար. — Ինչ ապուշ եմ... շուտ ըրէ նեն-
գաւոր (շիշը կ'առնէ) և հոս կեցիր հիմայ,
նայէ թէ ստուգի մեռած է նա (կը մեկնէ):
Սարեակ. (Դռնելով Սկիւռնի վրայ). — Թշուառ
բարեկամս, դու պէտք է որ մեռնիս... ազա-
տութիւնը պէտք է որ վերստին ձեռք բերես...
այդ գեղեցիկ գաղափարը պարտաւ տեղ մտքիս
մէջ չի ծագեցաւ (վրան բուր սրսկելով և
սրտին վարկը գննելով) Այո, կ'արդի դու...
Երջանկութիւնը անգամ մ'ալ քեզի պիտի
ժպտի... Սկիւռ... արթնցիր... ես եմ՝ որ եղ-
բոր մը չափ զքեզ կը սիրեմ, վասն զի եր-
կուքնիս ալ տառապանքի եղբայր կեց... ար-
թնցիր Սկիւռ...:

Սկիւռ. (ցնցուկով). — Ո՞րչափ գէշ եմ (վերա-
տին կ'իջնայ):

Սարեակ. — Շոտ ինձ հետ ես... Խօսէ ինձ
հետ... (ձեռնառած) Երկինք մի՛ թողուր որ
նա մեռնի, այլ տուր իրեն միջինարեւելի
տեսնելու մեր անօրէն դահիճը արդարութեան
ձեռքը մատնուած... Աւրիշ բան չեմ կրնամ
ընել իրեն համար... Լաւ կ'ըլլայ որ երթամ
այն պարտնը փնտռեմ (նայելով այն կողմը
ուրիշ Գասպար գազոտ է) Նա այնչափ խմած
է որ ալ տղէն չի կրնար չարժիլ... Պիտի
երթամ այն պարտնի մօտ և ամէն բան իրեն
պիտի պատմեմ, պիտի ըսեմ իրեն որ հոս
ոստիկաններ զրկէ: Բոլ ժամդ ալ հասած է,
եղեռնագործ, մթին բանտի մէջ պիտի յիշես
այն հարստանները, լլկանքները, անգութ չար-
չարանքները, նախադիւրքները, անէծքները և
բոլոր այն ցաւերը զոր պիտի ծածկէինք հա-
ւաքուած բազմութեան մը ժպիտի ներքև.

գաւազանի հարուածներ՝ զոր իբր կատակ պի-
տի ընդունէինք... հիմայ կարգը քեզի է, և
եթէ դու, իմ ցաւոցս թշուառ ընկեր, մեռնե-
լու ըլլաս, պիտի մեռնիս վրէժդ լուծած: (Կը
ծղոյի վարագոյնը):

ՎԻՅԵ ԽԱՍՆԻՅԻՆ ԱՐԱՐԱՌՈՒԹԻՆ

ԱՐԱՐԱՌՈՒԹ ԵՐԿՐՈՐԻ

• Բևմը՝ կը ներկայացնէ փիեքրա Ներաի դը-
ղեակին սրահ մը:

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

ԿՈՏՍԸ ԽԱՍՆԻՅԻՆ

Կոմս. (Կը դիտէ կնոջ պատկերը): — Գոնէ
դու հոս ըլլայիր, որ միջինարեւելի և թեթե-
ցընէր վշտացս դառնութիւնը քու գորովալի-
քաղցրութեամբը... քայքայ ոչ, այսպէս լաւա-
գոյն է: Դու գոնէ չես չարչարուած և չես ճա-
շակեր այս դառնութեանց սոսկումը: Ո՞ր է
մեր Դիմոն... դու զինքը կը տեսնես, առաջ-
նորդէ զայն բազկացս մէջ... Ժպտէ ինձ...
դու կը տեսնուի գեղեցիկ ճակատդ վրայ այն
երջանկութեան ճառագայթը որ զքեզ այնչափ
սիրելի կ'ընէր: Մեռնի՛ ծաղիկ հասակի մէջ,
մինչ վայելքը անպատմելի ժպիտով կը ծիծա-
ղէր քեզի, երբ կուրծքիդ վրայ կը սեղմէիր
շնորհալից հրեշտակ մը և հայրերու և փեսա-
ներու մէջ ամենէն բախտաւորը երանի կու
տար իրեն այդ դրախտային տեսարանին հա-
մար: Ինչո՞ւ ծաղիկ երիտասարդութեան մը
այսպիսի տխուր վախճան մը չաշորդեց, մինչ-
դու քու կենսքդ սահմանուած էր ծաղիկնե-
րու և ժպիտներու հիւստածք մ'ըլլալ:

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԻ

ՅԱՊՈՐ ռոտքի ժայռերով կը մտնէ և կը դիտէ
կոմսը կարեկից նայուածքով մը:

Յակոբ. — Թշուառ տէրս: Ահա թէ ուր և ինչ-
պէս կ'անցնէ իր ժամանակը. առատածո-
նութեամբը արքայացոյցնէ և իրցմտութեան
տիրող պարտքերը կատարելէն յետոյ՝ Երբէք
զուարճութեան և զբօսանքի տեղ մը չ'երթար:
Հրեշտակման կոմսուհայն հասուանէ ի
վեր՝ այս զղեակի պատերը հառաքանաց և
ողբոց ձայնի միայն կը հնչեցնեն: Այլևս կեն-
դանի էակներու բնակարան մը չէ: Այս դը-
ղեակը կը ումանի չիբդի՛ ըզ կամ գերեզմանոցի
մը՝ ուր ամէն ինչ կը ճնշէ մարդու սիրտը

ու կը տիրեցնէ: Պարոն կոմս (կը մօտենայ անոր, վերջինս՝ կը շարունակէ դիտել պատկերը) Պարոն կոմս:

Կոմս. (կը դառնայ յանկարծակիի գայով). — Այ, դժն են Յակոբ, զթեզ չի տեսած: Երբ այս պատկերը դիմացս ունիմ, աշխարհը աշխարհս մը չ'երևիր, և կարծես թէ կը զգամ դեռ թշուառ կնոջ փայփայանքները, կը լսեմ դեռ իր ձայնը, այն քաղցր ձայնը՝ որ ձայնի մը թրթռումներուն պէս, օրտիտ մէջ կ'իջնէր:

Յակոբ. — Կոմս, կ'ըմբռնեմ այն սփոփանքը զոր դուք կ'ունենաք վայրկենաբար այսպիսի յիշատակներով, բայց մի ե նոյն ժամանակ համոզուելու ալ էք՝ որ քիչ մը սթափումը մեծապէս օգտակար է ձեզի:

Կոմս. — Եթէ ստուգիս զիս կը սիրես, այս բանիս վրայ ինծի հետ մի խօսիր... Խօսէ ինձ հետ աւելի կուտանոցին մէջ գտնուող տըղայայ:

Յակոբ. — Անոնց նկատմամբ ինչ կրնամ ըսել ձեզ (չեմ ուզեր իրեն հետ խօսիլ կատարած խուզարկութեանցս վրայ, որպէս զի իր պատրանքը չի դառնացնէ). Սոսից է թէ աշունք հաւանորէն կամ այն է որ գողցուած տղաքներ են և կամ իրենց ծնողացմէ ծախուած: Ես աւելի նպատատւոր պիտի լըլար իրենց, եթէ կարենայիք զիրենք ազատել այդ մարդու ձեռքէն, որ իբր թէ անոնց հայրն է և դնել զիրենք ընկեցիկ մասնկանց պատասպարանի մէջ:

Կոմս. — Կա ըսիր, որովհետեւ այս առաւօտեան այլալուծիւն անցած է, այս թշուառ տըղոցմով պիտի զբաղիմ և պիտի ջանամ իրենց վիճակը բարւոքել: (Այս պահուս մօտակայ սենեկին պիտի լսուի աղաղակի ձայնք, իրր քի կարէ կրնեն):

Սարեակ. (դուռնէ). — Պարոն, թող տուր, կ'աղայեմ, որ անցնիմ. . . Ընկերս մեռնելու վրայ է՝ առանց ո՛ր և է օգնութեան... այդչափ անգութ մի՛ ըլլաք. . . ձեր տէրը զիս այդպէս չի պիտի վստահէ:

Գեղոր. — Զեքի պէս լակոնիկներուն ականջ կա, խելու ժամանակ չունիմ, թող դատարկապարտ մը աշխարհէս պակսած ըլլայ:

Կոմս. (Թմրուրեցին արթննալով կը մօտենայ դրամ). — Գո՛ւ ես Գեղորք որ զդեակէս կը վճռես թշուառ մը առանց օգնութեան:

ՏԵՍԻՆ ԵՐՐՈՐԴ

ՍԱՐԵԱԿ և ԱՍԱԶԻՆԵՐ

Սարեակ. (Կոմսին ոտքերուն առջև կը նկատուի և ժունկներուն կը փայրի). — Այ, տէր իմ, գիտնալիք թէ որչափ թշուառութիւն. օգնեցք նա մեռնելու վրայ է... չուտ օգնութեան հաւսք, եթէ երբեք անոր վրայ կը զեպա... Կոմս և Յակոբ. — Երկինք, որ թշուառութեան վրայ կը խօսիս: Ինչ հասկնալով է

Սարեակ. — Սկիւռը, որուն վրայ քիչ մ'առաջ կը խօսէիք, մեռնելու վրայ է...

Կոմս. (Սարեակին քեր բռնելով). — Հիմա կուզանք... (Սարեակին քեր կը բողբոռ և կը սկսի մեռնախօսելով վեր ու վար պտտիլ): Այ, մտաց ցնորում մը չէ, այլ նախադասուած մը որ անողորմաբար զիս տակն ու վրայ կ'ընէ... (ձեռքը փորձքին վրայ կը դնէ) հայր մը միայն կրնայ այսպէս յուզուիլ իր որդւոյն հանդիպած ձախորդութեան համար:

Սարեակ. (Անոր ետեւէն ելլալով). — Տէր իմ, ձեր օգնութիւնը չուտով հասուցեք... Բայց առանձին մի գաք, վասն զի եթէ Գասպար արթննալու ըլլայ՝ զձեզ ալ բանի տեղ չի դընել:

Կոմս. — Ինչ ըսել կ'ուզես արդեօք:

Սարեակ. — Հետերնիդ երկու ոտիկան ալ առէք, որովհետեւ դատապարտուի ոճիրները ունի:

Յակոբ. — Ինչ, անոր ոճիրներուն վրայ բան մը գիտեմ:

Սարեակ. — Եթէ լսելու ըլլայիք գինովութեան ժամանակ բերնէն փախուցած խօսքերը աւելիք երակներու մէջ պիտի ստաղէ:

Յակոբ և Կոմս. — Իր խօսքերը ինչ բան կ'աւարդէին:

Սարեակ. — Իր խօսքերը կոմսիկի մը յափշտակութեան և ամբողջ ընտանեաց մը սպանութեան շուրջը կը դառնային: Գիշեր մը մեզ երկուքնիս ալ արթնցուց մեծ աղմուկով մը: Կարծես թէ Գասպար դէրէն կը շարժուէր և կ'աղաղակէր: (Կորսուէ, անիմալ ստուրը... որդիդ քեզի պիտի չը վերադարձնեմ... Գոռօզ կրնայ ինձ աղաչել: Գթութիւն Գերմանոս, խնայէ մեր կենաց):

Կոմս. — Բայց այս խօսքերը նա զուրցեց կառքի վրայ յարձակողները տեսած ժամանակ, ինք ինչպէս կ'ուռայ մի և նոյն խօսքերը ըսել:

Սարեակ. (խօսքը առաջ տանելով). — Նստեալ օրը երբ Գասպար արթնցաւ, կատաղած գազաւ նի մը կը նստնէր, բայց իր կատաղութիւնը ամէն ժամանակէ աւելի խեղճ Սկիւռին վրայ թափեց զոր յաճախ հեզութեամբ Կոմս կ'աւտանէ:

Յակոբ. — Պարոն Կոմս, ճշմարտութիւնը մէջ տեղն է... չը հասկցաք: Սրտերնիդ պատրաստեցք մեծամեծ յայտնութիւններու:

Կոմս. (ձեռքը ծառայիկն ուսիկ վրայ դնելով). — Այս տղուն ըսածը ճշմարիտ է:

Յակոբ. — Պարոն Կոմս, կրնաք յուսալ որ վերստին պիտի կարենաք տեսնել ձեր որդին, երթանք ուրեմն որպէս զի մեր ջանքերը պտակուին անակնունելի յաջողութեամբ մը:

Սարեակ. (Անոնց ձեռքին բռնելով). — Շուտ ըրէք, աճապարեցէք, հիմա կը մեռնի...:

Կոմս. — Առաջնորդէ մեզի ուր որ կ'ուզես, միայն թէ իմ Գիսոն կարենամ տեսնել (զդուր շարժելով) բայց ինչպէս կարելի է այս բանը:

Յակոբ. — Զամբան ամէն ինչ կը բացատրեմ ձեզ:

Սարեակ. — Ոստիկանները, բժիշկը:

Յակոբ. — Իրաւաբէտ ունիս, Գեղորք, Գեղորք:

ՏԵՍԻԼ ԶՈՐԲՈՐԴ

ԳԵՌԳ և ԽԱՄԱԼԻՔ

Գեորգ. — Հոս եմ, Յակոբ (թարկույրեմեն ինքն իրոքն կուրս կրած) ի՞նչ է այս աղմուկը, ի՞նչ լուր բերաւ արդեօք այս տղան:

Յակոբ. — Հոտ ըրէ, քայլերդ արագէ և զնա երկու ոտերկան կանչէ հոս հրապարակ, պառն կոմսին հրամանն այս է:

Գեորգ. (մեկնելով). — Գլխուս վրայ (ինքն ինքն) Գրողը տանի հոպիտն ալ ոտերկաններն ալ: Յակոբ. — Պարոն կոմս, անցած ժամանակներ բժիշկը հետերնիս կ'առնունք: Ուշ դիր ինձ... պատրաստ էք արդեօք լսելու ուրախ կամ ձախորդ լուր մը:

Կոմս. — Դուռն ինձ չ'ըսիր որ պիտի կարենաս Դինօն որդիս գտնել:

Յակոբ. — Բայց կարելի է որ ինք դարձնալ փախչի ձեզմէ:

Կոմս. — Բազկացս մէջէն ո՞վ պիտի յանդգնի յափշտակել գայն:

Յակոբ. — Մահը:

Կոմս. — Այ, մի ըսեր ինձի այս խօսքը, չեմ ուզեր լսել: (Զևարդի Սարահայր բռնկելով):

Յակոբ. — Ինչո՞ք չի կրնար համակերպել: Գոնէ քու վրէժդ կարենար լուծել, ո՞վ ազնուական տիկին, և այն եղենազործը, որ չափազանց քաղութեամբ մը ուզեցիր ազատել, արդարու թեան ձեռքը մատնուէր իր եղենները քաշելու համար:

ՊԱՏԿԵՐ Բ.

ՏԵՍԻԼ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Բեմը՝ որ սրահը կը ներկայացնէ՝ կը վերցուի և անոր տեղը Խամալիս արարածին կ'ազնուածոր կը յաղորդէ: Սկիւզ դեռ պատկած է, կը մտնէ ԳԱՍՊԱՐ գինով վիճակի մէջ:

Գասպար. — Այ, այ, այ, ի՞նչ յիմարութիւն է ականջ կախել խնդրութեան երազներու, և սակայն ես արթնցած եմ և հոս եկեր եմ որսն ապահովելու համար... Բայց դեռ հոն է... ստուգիւ մեռած է... Եւ եթէ յանկարծ թըմբած ըլլայ: (Ոտքով գալնելով) է՛յ այո, ա՛յ չ'արթննար: Ուղղակի իր մօրը քով քնանալու գացած է: Այլևս այս գրուելի ընտանիքէն ոչ մէկն չ'ապրիր... Այսուհանդերձ (զլորելով) ի՛նչայ տղուն կոշտը) չէի ուզեր որ խաղ մ'ըլլայ այս: Ահա ապահով ըլլալու միակ միջոցը: Եթէ կը չարժի՝ նիգազս սրտին ու կոկորդին մէջ կը մխեմ, և այն ատեն ամէն բան կը լնայ: (Կ'ընկողմանի ամբողջովին) Այ, այ, ճիշդ այն ձեւը առաւ՝ ինչպէս որ կ'առ... նու կատուն մկան սպասած ժամանակ (կը բլուննայ):

ՏԵՍԻԼ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Աղմուկ կը շուռի և բեմի վրայ կուգան ՍԱՐԵԱ, ԿՈՄԸՐ, ՅԱՌԲ, ԲԵԴԵՆԷ յետոյ ՈՍԿԱՆՆԵՐ:

Գասպար. (Ջանկարժ կ'արթննայ և պիտի կը գրիկ Սկիւզը). — Է՛յ, միտքդ դրեր ես ինձմէ փախչելուն, Բայց ես արթնու եմ խորամանկ եմ (շաշոյնը վեր կը վիպցնէ և հուզիւ քի հառուտոր տալու վրայ է):

Սարահայր. — (Սգնութիւն, օգնութիւն):

Յակոբ. (յազուկը կնցնելով). — Կեցի՛ր մարդասպան, մեռած մը կ'ուզես սպաննել: (Կոմսը տղուն բազկաց մէջ առած պիտի յըլլայ: Եւ թիշիկը գործողութիւններ կը կատարէ գայն ուշաբերկուն համար):

Կոմս. — Որքեակ իմ, որդեակ, ի՞նչ վիճակի մէջ կը գտնեմ գրեք... Արթնցիր Դինօ...

Հորդ բազկացը մէջ ես հիմա...

Յակոբ. (Գասպարիկն ուսկիսկ կը գրիկ և ոտքի վրայ կը հանէ, ինկնչեւս սա չիորթած՝ չորս կողմը կը նայ). — Վէր առ այդ գարշելի դէմքդ, նայէ ինձ և տես թէ զիս կը ճանչնաս: Փեղի պէս մօրուք չեմ երկնցուցած, զգուշի արարած: Ես գրեզ լաւ կը ճանչնամ, դու Գերմանոս Տլորոսն ես, փիէթրա Ներաի կոմս սերուն ձիապանը: Դու այն աւազակն ես, որ կոմսուհւոյն գոհարեղէնները զողնալ ուզեցիր, այն մարդասպանը՝ որ կատաղած՝ դաշոյնով ըսպաննել ուզեցիր գինը՝ իր գոտիկոնին մէջ գրեզ գող բռնած ըլլալուն համար և որ վերջապէս յաշողեցար ոճիրդ ի գործ դնելու չորս տարի վերջ... դու այն տղայոց գողն ես որ յափշտակեցիր փիէթրա Ներաի կոմսիկը և լարախաղաց մ'ըրիր և զոր հիմայ գաւազանի հարուածոց տակ կը մեղեմայ:

Կոմս. — Ուրեմն ի՞նչն է իմ բոլոր թշուառութեանցս պատճառը:

Գասպար. (Ջանկարժ ինքզինքը ձողկարելով). — Ի՞նչ գործ ունի կոմսուհոցիս մէջ այս բազմութիւնը: Կորսուեցե՞ք ասկէ, դուրս ելէ՞ք ամենքդ ալ: Ոտերկանները ի՞նչ կ'ընեն հոս: Թէև լարախաղաց մ'եմ, Բայց պատուաւոր մարդ մ'եմ... սխալած էք դուք դուրս ելէ՞ք ասկէ, դեռ հանդիսին ժամանակը չէ...

Յակոբ. — Ուղածիդ չափ անմղուցմանը գովեստներ կարգայ, ես գրեզ շատ լաւ կը ճանչնամ Գերմանոս: Միտքդ բեր փիէթրա Ներաի այն ծառան որ օժիբէր բռնած՝ գոնէն դուրս վնտեց գրեզ: Ոտերկաններ զինքը ձեզ կը յանձնեն:

Ուտիկան. — Ցանուն օրինաց ձերբակալուած ես: (Կը կ'ապկնէ):

Գասպար. — Լաւ ուրեմն որովհետեւ անօգուտ է այլևս զիս կեղծելը և բանտին ալ քաղտի անկարելի է, պարծանքդ իր յայտնաւ թէ ես Գերմանոսն եմ: Ես ինքս վրէժներս լուծած եմ: Կապեցէ՞ք զիս, կախալան հանել տուէ՞ք զիս, կախալանի վրայ ինձի՞նք աւելի միջնաբերուած մէկը չը պիտի մեռնի: Փիէթրա Ներաի տղան չը պիտի ապրի, իր մայրը գերեզ-

մանին մէջն է... իսկ հայրը քիչ վերջը պիտի խնդդանայ:

Յակոբ. — Լո՛ւ՛, անօրէն մարդասպան, այս հրեշտակին վերջին վայրկեանները անէծքնե՛ր, րով մի պղծեր: (Աստիկանները քայքայտիով կը տանին գոաւապար):

Կոնս. — Զբօք չարչարող դահիճը այլևս հոս չէ, հեռացաւ գնաց ասկէ, արթնցիր որդեակ իմ, հօրդ գրկաց մէջն ես: Կննդանացիր, պաւտասիան տուր ինձ, ըսէ որ միշտ ինձ հետ պիտի ապրիս և զիս պիտի մխիթարես քու գորովովդ, յետ այնչափ հեռուէր տարիններու:

Դինո. (խկլքը վրասն գալով). — Ո՛ւր եմ արդեօք (չորս կողմը ճաշկոյ՛): Թող տուր որ մտնեմ Սարեակ մարելի բարեկամս, մահը ինձ համար անդրմազդելի հրապոյր մ'ունի...
Սարեակ. — Զե՛ս տեսներ որ հօրդ բազկաց մէջն ես, որ քեզ Դինո անուն կու տայ, նայէ հօրդ, ինքը կը փափաքի քու մէկ ակնարկիդ:

Դինո. — Դուն ինձ հօր մը վրայ կը խօսիս, մի խաբեր զիս (ակնարկով չորս կողմ կը փնտռէ):

Կոնս. — Ինձի նայէ, Դինո, ես քու հայրդ եմ, բաց աչքերդ:

Դինո. (վեր շնչելով). — Եթէ դուն իմ հայրն ես, հեռացուր զիս այս տեղէն:

Կոնս. — Մի վախճա՛, կուրծքիս վրայ կը զլտնուիս, ոչ ոք կրնայ քեզի չարիք մ'ընել:

Դինո. — Սիրելի հայր իմ, զիս ա՛մ մի ձգեր հոս (կը դիտէ զայն): Զբօք իմ երազներուս մէջ կը տեսնէի քաղցր, բարի և սիրելի: Ո՛ւր է մայրս: Ինչո՞ւ համար ինքն ալ եկած չէ զիս գտնելու:

Կոնս. — Մայրիկդ հեռու է, շատ հեռու, բայց զքեզ կը տեսնէ և միանգամայն մեր երջանկ կուրծեամբը կը զուարճանայ:

Յակոբ. (քած ձայնով կ'ըսէ թշկին). — Ի՛նչ կ'ըսէք տէր բժիշկ, զինքը պաւտա փոխադրելու ժամանակը չէ՞:

Բժիշկ. — Անօգուտ է. պարզապէս տեղ իր այս թանկագին ժամերը չը կորսնցնենք, որովհետեւ նա հազար թէ քիչ մ'ապրելու ժամանակ ունի:

Յակոբ. — Ի՛նչ պատճառաւ այս աստիճան յուսահատած էք իրմէ, արդեօք, անկու՛մը զինքը այս վիճակին հասուց:

Բժիշկ. — Անկու՛մը և գանդաղ ու անգութ ծիւրախի յաւաշնաւը որ ժամանակէ մը ի վեր անոր կաննքը կը մաշէր, անկողնը արդ հիւսանդութեան վրայ ալ յոռի վարժուցքը և ամենօրեայ տառապանքները: (Դինո իր հայրը կը դիտէ և յետոյ աչքերը կը ցոյցի):

Սարեակ. (Դինոյ ձեռքերը իր ձեռացը մէջ առնելով). — Պարո՛ն Դինո:

Դինո. — Ո՛վ է որ զիս այսպէս կը կանչէ: Ա՛յ, ստոյգ է ուրեմն, այլևս այն խնցճ անանուն տղան չեմ... Ես ա՛յ հայր մ'ունիմ, իսկ դու թշուառ ընկեր իմ, դու ի՛նչ պիտի քնես (յագնաբոկեմն աչքերը կը ցոյցի, և բժիշկը կապուրդի դիզ մը կու տայ իրե՛ն):

Կոնս. — Տէր բժիշկ, տեղափոխութիւն չէք հրաւարէ:

Բժիշկ. (ինքն իրեն). — Թշուա՛ռ կոմս, ի՛նչպէս պատահաւ զինքը ցաւալի լուրին: — Ինձ կ'երևի թէ, սիրելի պարոն, լաւ պիտի ըլլայ եթէ առ ժամս զինքը հոս թողուք հանգչելու համար, յետոյ հանգստեամբ կը փոխադրենք, եթէ հարկ ըլլայ:

Կոնս. — Ի՛նչ բանէ կը վախճ, դուք չ'ըսէք որ տղուս վիճակը ծանր չէ:

Բժիշկ. — Ոսկորները անմիջապէս մնացած են, ուրիշ բան որ կայ, որ վախ կը պատճառէ ինձ:

Կոնս. (խաղաղ). — Ուրեմն ի՛նչ:

Բժիշկ. — Թափառական կեանք, կը երբակոյ և հանգստեան անկախութիւն ժամեր, ասոնք են ահա որ Դինոն այս խնցճ վիճակին հասուցած են:

Կոնս. (անձկանօք թշկին ձեռքերը բռնելով). — Դուք ինձ խօսքերու այնպիսի դարձուածքներ կ'ընէք, որ զիս շատ անհանգիստ կ'ընեն: Կ'ըրդուրենք զքեզ երկրիս վրայ ունեցած ամենէն աւելի նուիրական իրին վրայ և կը խնդրեմ որ ամէն բան ինձ յայտնէք:

Բժիշկ. (կարեկցաբար). — Կ'ըսեմ ձեզ, եթէ լսելու ըլլաք համակերպուլեանմբ և առանց յուզման:

Կոնս. — Ուրեմն բանէ է թէ սարսափելի իրողութիւն մը ինձ կը սպասէ:

Բժիշկ. — Դուք պէտք է գիտնաք ամէն բանէ առաջ, թէ ձեր որդին ամենափափուկ կաշւա՛մուածք մ'ունի: Արդ, զանազան ճանապարհորդութիւնք զոր խեղճ պատիկը կատարած է ութ կամ տասն տարուան իրթացքի մէջ և անյարմար կոռուանցի, յորում մերթ ընդ մերթ նեւթակայ եղած է ցուրտի և տոչորող արևու զինքը բոլորովին հիւծեր են: Մտածէ դարձեալ խեղճ ու կրակ սնունդը, զաւազանի հարուածները և ամէն սեռակ չարաշնորհները և յետոյ ըսէ ինձ թէ բժիշկ մը կրնայ երաշխաւորել այսպիսի կենաց մը հետեւութիւնները:

Կոնս. — Ի վերայ այս ամենայնի այսպիսի տկարութեան ճգնաժամ մը կարելի պիտի ըլլայ անշուշտ ո՛ր է կերպով հեռացնել մեզմէ:

Բժիշկ. (ինքն իրեն). — Թշուա՛ռ կոմս:

Դինո. (աչքով չորս կողմը դիտելով). — Հայր իմ... հայր իմ... կը վախճայի որ մեկնած ըլլաք, ի՛նչ գեղեցիկ երազ մը տեսայ...

Յակոբ. — Արդեօք լաւ չէ՞ր ըլլար որ չը թօսէր որպէս զի չը յոգնի:

Բժիշկ. — Թողուցէք որ խօսի, պէտք է զինքը տիրեցնել, արգելքն այլևս իրեն համար օգուտ մը չունի... Կենանք հեռագնետէ կը հեռանայ իրմէ անգիթաբար:

Դինո. — Հայր իմ, կ'ուզեմ քեզ պատմել տե՛սած գեղեցիկ երազս... Սարեակ, դուն այլևս այսպէս չը պիտի կոչուիս... դու անունս պիտի տունես:

Սարեակ. — Ի՛նչ կ'ըսես, պատմէ նայինք եւ լազգ:

Դինո. — Մայրիկս տեսայ... հայրիկ, դու մայրիկիս պատկերներ չունիս:

կոմս. (Գրպատեհեկ համեմտով և համարուելով գրպն). — Ահա այդ պաշտելի էակին պատկերը:

Գրկն. (կ'առնու պատկերը և կը համարուի). — Խաբուած չէի, ճիշդ ինքն էի: Խաղկազարդ պարտիզն մը մէջ էր, իր մազերը և սպիտակ գգեստը ծաղկներով զարդարած էր... Ժպտեցաւ ինծի, և ձեռքով նշան ընելով՝ զիս առնուով կանչեց... Իր բազկացը մէջ թռայ եւ և հանգչեցայ իր ծոցին վրայ, մինչդեռ ինքը քաղցրամայն կ'երգէր... Հայր իմ, գրեզ ալ կը սիրեմ. բայց հոն ինչ աղէկ էր... ձգէ զիս որ երթամ, ինչո՞հ հայր իմ, այս խոսքերս գրեզ կը վշտացնեն և պիտի լաս դարձնալ ինծմէ բաճուելուդ համար: Կը զգամ որ կենանք կը փախի ինծմէ: Հայրիկ, որիմ Ղիսն մը գրկէ, որ ինծի պէս գրեզ կը սիրէ և գուցէ ինծմէ ալ աւելի: Ըսածս ստոյգ չէ՞, եղբայր:

Սարեակ. (խորով). — Մի՛ ըսեր այսպէս, գմեզ մի թողուր. ես հայրդ կը սիրեմ, բայց ինչ կ'ուզես որ նա ընէ ինծի պէս խեղճ հոպտի մը:

Գրկն. — Ձիս գոհ պիտի ընես, այնպէս չէ՛, հայր իմ, և ընկերս իմ տեղ պիտի որդեգրես: Յոյց տուր ասով որ զիս կը սիրես: (Կոմսը կը գրկէ Սարեակը իսկ Գրկնն ծպտելով մը կը քնանայ):

Կոմս. — Երկինք, ինչո՞հ ձգեցիր որ որդիս գտնեմ իր մահուան վայրկենին մէջ: Ուրեմն ըսել է թէ այս աշխարհիս վրայ ինչ համար երջանիւթիւն և ուրախութիւն չը կայ: Այ, ասորէն եղեռնագործ, դու որ զիս այնչափ թշուառութեանց մատնեցիր, քեզի համար բաւական տանջանք չը պիտի գտնուի այդքան երկար տարիներ անմեղ հրեշտակ մը չարչարելուդ համար:

Յակոբ. — Բա՛ւ է, պարոն կոմս, մարդկային և աստուածային արդարութիւնը իրենց պարտքը կը կատարեն հիմայ: Ձեզի կ'իշխայ որ այդ խեղճ հրեշտակին հոգեվարքը հանուցնէք: Բարկանքու տեղ լացէք, և այս՝ շատ աւելի օգտակար պիտի ըլլայ ձեզ: (Կոմսը՝ ծնրադիր կ'իշխայ որդեղն թով՝ գլուխը ձեռքերուն մէջ անեղով):

Գրկն. — Հայր իմ:

Կոմս. — Որդեակ իմ... Խօսէ՛... Ինչ կ'ուզես խեղճ նահապահ:

Գրկն. — Հայր իմ, մայրիկս զիս իրեն կը կանչէ... ես կ'երթամ... (Սարեակին և կոմսին ձեռքերը բռնելով) Հայր իմ, սա զիս սիրեց, զիեք քեզի կը յանձնեմ... Մայր իմ, մայր իմ... կու գամ ահա, կու գամ: (Կը մեռնի. պատկերը: Վարդապետը կ'իջնէ):

Վերջ երկրորդ Արարուածին

Թարգմ. Հ. Ս. Տէր-Մովսէսեան

ԱՆԱՍՈՒՆԵՐՈՒ ԱՆՄՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Վերջին տարիներուս մէջ անասուններու մտաւոր կարողութիւններու մասին շատ գրութիւններ հրատարակուեցան. բայց ո՛չ ոք զրիչ շարժել հաճած է անոնց տիմարութիւնները ցուցադրելու:

Մասնաւորապէս Անգլիական լրագրիներ և ուսումնաթերթեր կը սիրեն արձանագրել դէպքեր և պատմութիւններ՝ նպատակ ունենալով ապացուցել թէ՛ շատ տեսակ անասուններ արտաքոյ կարգի իմացակաւ նութեան զարգացումն ունին: Ստէպ կը խօսուի թէ շուներ կամ կատուներ՝ բան չտեսնելու պայմաններու մէջ՝ մղոններով, նոյն իսկ օրերով հեռաւոր և անձանթ վայրեր տարուիլ, ձգուելէ վերջը՝ զարմանալի ոճով իրենց նախկին բնակավայրերը կը դառնան: Եւ սակայն շատ շուներ և կատուներ ալ եղած են՝ որոնք իրենց տիմարութեան պատճառաւ կորուսած են՝ և ո՛չ ոք արձանագրած է անոնց անմտութիւնները:

Սրամիտ բնապատում մը, F. G. Aftalo, շատ տարիներէ ի վեր անասուններու պակասաւոր իմացականութեան երեւոյթները ուսումնասիրելով՝ եզրակացուցած է որ. «Անասուններու սխալմունքներու դէպքերը մեզի այնքան շահագրգիռ խնդիրներ կ'ընծայեն որքան իրենց զարմանալի ու շիտութեան ապացոյցները՝ որոնցմէ մարդս հոն և շահեկան դասեր կրնայ քաղել»: Chambers's Journal մէջ հրատարակածին համառօտութիւնը հետեւեալն է:

ԲՆԱՋԻ ԵՒ ԻՄԱՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ինչ տարբերութիւն կայ բնագիտ և իմացականութեան մէջ, երբ հարցուի, Հոգեբանութեան արդի իմաստասիրութիւնը կը տատամի և իրարմէ ունեցած անգատիչ զօղը գրեթէ աննշմարելի կը գտնէ. և սակայն խտրութիւն մը կայ և մենք կ'ուզենք օրինակով բացատրել:

Կարմրախայտի (truite) ձկնորսը՝ ձու-